บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการใช้วัฒนธรรมชุมชนภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยศึกษาผ่านวิสาหกิจชุมชนสองแห่งที่ประสบผลสำเร็จในการประกอบกิจการผ้าย้อมครามในจังหวัดสกลนคร โดยจังหวัดสกลนครเป็นพื้นที่ที่สภาพภูมิประเทศที่เหมาะสมต่อการเพาะปลูกคราม และมีประวัติศาสตร์เกี่ยวกับวัฒนธรรมการทอผ้าและการย้อมผ้าครามมานาน การเข้ามาของกระแสโลกาภิวัตน์ ทุน และการส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐ ภายใต้นโยบายการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน และนโยบายการพัฒนาในแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเงื่อนไขภายนอกที่สำคัญที่ทาให้วิสาหกิจชุมชนผ้าย้อมครามของทั้งสองชุมชนที่ศึกษาประสบผลสำเร็จในการดาเนินการ รวมทั้งเงื่อนไขภายในของชุมชนเองเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ส่งผลให้วิสาหกิจชุมชนทั้งสองประสบผลสำเร็จ

คำสำคัญ : วิสาหกิจชุมชน, เศรษฐกิจพอเพียง

ความมุ่งหมายของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดความมุ่งหมายของการวิจัย ไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาบริบท และการจัดการของวิสาหกิจชุมชนต้นแบบในจังหวัดสกลนคร(กรณีศึกษาวิสาหกิจผู้ผลิตผ้าย้อมคราม กลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านถ้ำเต่า และกลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านพันนา)

2. เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ของวิสาหกิจชุมชนต้นแบบที่สอดคล้องกับวิถีวิสาหกิจชุมชน ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดสกลนคร (กรณีศึกษาวิสาหกิจผู้ผลิตผ้าย้อมคราม กลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านถ้ำเต่าและกลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านพันนา)

3. เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ของวิสาหกิจชุมชนต้นแบบภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดสกลนคร (กรณีศึกษาวิสาหกิจผู้ผลิตผ้าย้อมครามกลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านถ้ำเต่า และกลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านพันนา)

4. เพื่อประเมินความสามารถและศักยภาพของวิสาหกิจชุมชนต้นแบบ (กรณีศึกษาวิสาหกิจผู้ผลิตผ้าย้อมคราม กลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านถ้ำเต่า และกลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านพันนา)

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกกรณีศึกษาจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตผ้าทอย้อมครามที่ประสบผลสำเร็จ และมีชื่อเสียงในการดำเนินกิจการของจังหวัดสกลนคร 2 แห่ง คือ 1. กลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านถ้ำเต่า และ 2. กลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านพันนา ซึ่งกลุ่มวิสาหกิจทั้งสองกลุ่มได้รับเลือกให้เป็นผู้ผลิตผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์(OTOP) ของประเทศระดับ 5 ดาว ที่แสดงถึงมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) ที่กำหนดระดับสินค้า (product level) ว่าเป็นสินค้าที่มีคุณภาพมาตรฐาน และมีศักยภาพในการส่งออก ตลอดทั้งกลุ่มผู้ผลิตทั้ง 2 แห่งยังได้รับรางวัลและประกาศเกียรติคุณในการผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมครามจากหลากหลายหน่วยงาน โดยมีผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ 1) ผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย 2 ส่วนสำคัญ ได้แก่ (1) ผู้นำในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนนั้นๆ ในส่วนของเงื่อนไขในการเกิดขึ้น และการจัดการ และ (2) สมาชิกในระดับที่มีอำนาจในการตัดสินใจของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนนั้นๆ หน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องกับ การส่งเสริม/สนับสนุน ให้เกิดวิสาหกิจชุมชน และ/หรือ ในการสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนในเรื่องต่างๆ และ 2) ผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง จะครอบคลุมถึงบริบทแวดล้อมของชุมชนวิสาหกิจชุมชนนั้นๆ ว่ามีบริบทแวดล้อมอย่างไรเป็นบ้าง เช่น ผู้ให้ข้อมูลบริบทชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้รู้ในความรู้/ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวิสาหกิจชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ ประกอบด้วย 1) ข้อมูลสถานการณ์ เป็นฐานข้อมูลจากการเก็บข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ของสำนักพัฒนาการจังหวัด จังหวัดสกลนคร พบว่ามูลค่าของผลิตภัณฑ์ที่ทำจากผ้าทั้งหมด สามารถสร้างรายได้ให้กับจังหวัดสกลนครในปี 2548 ประมาณ 200 ล้านบาท โดยมาจากผลิตภัณฑ์จากผ้าครามประมาณ 70 ล้านบาท ซึ่งคิดเป็นกว่าร้อยละ 35 ของมูลค่ารายได้ทั้งหมดที่มาจากผลิตภัณฑ์ที่เป็นผ้า ที่ผ่านมาผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมครามจะประกอบด้วยผ้าผืน และผลิตภัณฑ์ที่เป็นส่วนประกอบของเครื่องแต่งกายและของตกแต่งบ้านต่างๆ สำหรับช่องทางการจัดจำหน่ายส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 90 จะจำหน่ายภายในประเทศ และอีกร้อยละ 10 จะจำหน่ายในต่างประเทศ โดยมีประเทศญี่ปุ่น และประเทศอังกฤษ ซึ่งเป็นตลาดหลักในการส่งออกไปยังต่างประเทศ และ 2) ข้อมูลปฐมภูมิ ได้จากการศึกษาวิจัยเอกสาร (Documentary research) เกี่ยวกับลักษณะทางประชากรของทั้งสองพื้นที่ที่ทำการศึกษา ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการกระบวนการทำผ้าย้อมคราม และการทอผ้า

สถิติที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงสำรวจ (Survey Research) และเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากความเหมาะสม และความสอดคล้องต่อวัตถุประสงค์ของการวิจัย รวมทั้งเป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม การวิเคราะห์ข้อมูลปฐมภูมิด้วยการใช้การประชุมกลุ่ม และแบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล รวมทั้งการวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ เพื่อการสังเคราะห์ข้อมูล

ดังนั้นหน่วยในการวิเคราะห์จึงเป็น วิสาหกิจชุมชน ในฐานะหน่วยในการผลิต ที่อิงกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้าง/ผลิต ผลิตภัณฑ์ตามทุนทางวัฒนธรรมที่ชุมชนของตนเองมี

ผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่า เงื่อนไขที่สำคัญที่ทาให้วิสาหกิจชุมชนต้นแบบทั้งสองประสบผลสำเร็จ คือ เงื่อนไขทางวัตถุวิสัย (Objective condition) และเงื่อนไขทางจิต (Subjective condition) และเงื่อนไขสนับสนุนต่างๆ ในด้านเงื่อนไขทางวัตถุวิสัย นั้น เป็นเงื่อนไขที่สัมพันธ์กับบริบทด้านการพัฒนาสังคมไทยที่กำหนดสภาพแวดล้อมโดยรวม เป็นแนวทางการพัฒนาแบบทุนนิยมที่เน้นสร้างความทันสมัยและความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ที่เบียดขับอำนาจในการจัดการทรัพยากรของชุมชนออกไป การผลิตข้าวพันธุ์เดียวกันเพื่อจาหน่าย หรือความจาเป็นในการที่จะต้องเข้าไปหารายได้หลังจากฤดูการทานาของชาวบ้านภาคอีสานด้วยเงื่อนไขของเงินที่มีความจาเป็นมากขึ้นๆ เรื่อยๆ ในการทาการแลกเปลี่ยนปัจจุบัน ทั้งสองชุมชนจึงได้มีการนาเอาภูมิปัญญาของชาวบ้านมาเป็นทุนในการจัดการ ในเรื่องเล่าของประธานกลุ่มบ้านพันนานั้น เป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดเกี่ยวกับวัฒนธรรมการทอผ้าของคนในพื้นที่ ด้วยสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการปลูกคราม ภูมิปัญญาในการย้อมคราม ทอผ้า จึงเป็นสิ่งที่ชุมชนเรียนรู้ที่จะจัดการรื้อฟื้นขึ้นมา จากการไปให้ผู้เฒ่าผู้แก่สอนก็ดี การนาลายผ้าโบราณมาเป็นลายต้นแบบในการออกแบบลายผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ เป็นความพยายามของชุมชนในการที่จะจัดการกับองค์ความรู้ และสิ่งแวดล้อมรอบตัว แต่ที่ทั้งสองชุมชนประสบผลสาเร็จนั้นก็ด้วยเงื่อนไขสนับสนุนต่างๆ แต่อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาก็พบว่า ระบบเศรษฐกิจในชุมชนอันเป็นระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงนั้น มิได้ดารงอยู่อย่างเป็นอิสระทั้งหมด หากแต่มีระดับสังคมที่ใหญ่กว่าระดับชุมชนซ้อนทับอยู่อีกชั้นหนึ่ง เช่น ระบบทุนนิยม เป็นต้น

สาหรับด้านเงื่อนไขสนับสนุนต่างๆ นั้น ในระดับโครงสร้าง ได้มีการสนับสนุนให้เกิดการสร้างรายได้ภายในชุมชน โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ มีส่วนสำคัญทั้งในด้านการร่วมกลุ่มที่เหนี่ยวแน่นขึ้น เพราะสามารถมีตลาดในการจัดจาหน่าย โดยทางหน่วยงานต่างๆ ก็สนับสนุนในการช่วยในเรื่องพื้นที่ออกร้านเป็นต้น ส่วนในด้านความรู้ในด้านการจัดการ จะเห็นว่า มีหน่วยงานต่างๆ ของช่วยรัฐสนับสนุน ทั้งสิ้น ทั้งในแง่เงินทุน ความรู้ในระบบการจัดการ แต่อย่างไรก็ดี สิ่งที่ให้ทั้งสองชุมชนต้นแบบประสบผลสำเร็จนั้น มีส่วนเกี่ยวเนื่องกับเงื่อนไขทางจิตด้วย

ในชุมชนบ้านถ้าเต่า จะเห็นว่า ผู้นามีความเข้มแข็งและมีความกระตือรือร้นในการวิ่งตลาด การติดต่อให้หน่วยงานต่างๆ ให้การสนับสนุนในทุกๆ ด้าน ทั้งในแง่ความรู้ และทุน ส่วนในชุมชนบ้านพันนาจะเห็นว่า ชุมชนร่วมกันเห็นบทเรียนอันเกิดจากการบริหารจัดการที่ผิดพลาดจนก่อให้เกิดหนี้สิ้น ทาให้การทางานในทุกขั้นตอนนั้นมีการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเสมอ ทั้งในเรื่องการจะรับการสั่งซื้อ หรือการรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการดาเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งในด้านการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน โดยอิงกับความรู้ที่มีมาแต่ดั้งเดิมของชุมชน ตามสภาพแวดล้อม โดยรู้จักความพอ และไม่เบียดเบียนตนเอง โดยเป็นการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการบริโภคของครัวเรือนเป็นสิ่งสำคัญ ชุมชนทั้งสองชุมชนมีการปลูกข้าวเพื่อบริโภคโดยแบ่งพื้นที่ไว้อยู่แล้ว สาหรับคนที่มีพื้นที่มากอาจจะปลูกเพื่อจาหน่ายด้วย ในเงื่อนไขของความรู้ที่นาเอาภูมิปัญญาการทอผ้าครามมาสร้างให้เกิดรายได้นั้น ก็ด้วย มีรากของความรู้เดิมอยู่แล้ว ประกอบกับสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมในการปลูกต้นครามของพื้นที่ ทาให้วิสาหกิจชุมชนการทอผ้าครามนั้น ตั้งอยู่บนความไม่ประมาท อันจะเห็นว่าในด้านเงื่อนไขคุณธรรมนั้น คนในชุมชนจะมีความขยัน อดทน โดยทุกบ้านจะมีการประกอบรายได้เสริมจากกระบวนการผลิตผ้าทอย้อมครามตามความถนัดของแต่ละบุคคลและตามแต่ความสะดวก/เงื่อนไขของครัวเรือน ในส่วนของการแบ่งปันความรู้นั้น ก็มีการแบ่งปันความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิตผ้าย้อมคราม ทุกกระบวนการ เช่นในบ้านถ้าเต่าก็มีการให้ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิตเป็นหลักสูตรโดยรวมมือกับทางโรงเรียน อันเป็นทางเลือกในการที่จะดารงชีวิตโดยไม่อิงกับระบบทุนภายนอกมากจนเกินไปให้กับคนในชุมชน ในด้านเงื่อนไขความรู้นั้นก็รู้จริง รอบคอบ ระมัดระวัง –โดย นาความรู้ความสามารถของคนในชุมชนมาก่อให้เกิดมูลค่าในการแลกเปลี่ยน รวมถึงมีการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภายนอกมาให้ความรู้ความเข้าใจอยู่เสมอๆ ทั้งในด้านความรู้ ทั้งในด้านการจัดการ โดยมีความพอประมาณและมี

ภูมิคุ้มกันที่ดี ด้วยมีระบบการจัดการในการลดความเสี่ยงให้กับสมาชิกในกลุ่ม โดยการที่ทางกลุ่มแบ่งรับต้นทุนการผลิตเอาไว้ทั้งหมด และกระจายงานให้สมาชิกในลักษณะที่คล้ายๆ กับการจ้างงาน หรือ การทางานแบบรับช่วงต่อ (Subcontract) รวมถึงมีความพอประมาณ จากการที่จะผลิตตามรายการการสั่งซื้อเป็นหลัก ทาให้มีรายได้ที่แน่นอน และไม่เสี่ยงต่อการขาดทุนในกรณีที่สินค้าขายไม่ได้ อย่างในกรณีของบ้านพันนาในช่วงแรกของการเริ่มก่อตั้งกลุ่มนั่นเอง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

การดำเนินกิจการวิสาหกิจชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ควรให้ความสำคัญในเรื่องทุนทางวัฒนธรรม ในมิติของการผสมผสานวัฒนธรรมในกระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน อันได้แก่ ระบบความเชื่อ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต และระบบนิเวศของชุมชนในพื้นที่ มากกว่าที่จะเป็นการสนับสนุนการสร้างโดยตรงมาจากหน่วยงาน อันจะเห็นได้จากการศึกษานี้ว่า ต่างล้มเหลวทั้งสิ้น เนื่องจากไม่มีมิติของการมีส่วนร่วม ซึ่งจะทำให้คนในชุมชนไม่ได้รู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ การดำเนินกิจการวิสาหกิจชุมชนโดยเน้นเรื่องทุนทางวัฒนธรรมนั้น นอกจากจะสร้างความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของของคนในชุมชนเองแล้ว ยังเป็นการสร้างแรงจูงใจในการที่จะรื้อฟื้นภูมิปัญญาดั่งเดิมของชุมชนอีกด้วย อันเป็นความต้องการของคนในชุมชนเอง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ แม้ทำการศึกษาในชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก แต่หน่วยในการวิเคราะห์คือ วิสาหกิจชุมชน จึงมุ่งเน้นที่คนในชุมชนที่สัมพันธ์กับวิสาหกิจชุมชนเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามในพื้นที่พันนา ก็พบเห็นการทำการเกษตรผสมผสาน ซึ่งก็เป็นการดำรงชีวิตตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเช่นกัน ควรให้ความสำคัญกับหน่วยในการวิเคราะห์ที่หลากหลายมีมิติมากกว่านี้ เพราะปัจจุบันพื้นที่ต่างๆ ในภาคอีสานนั้นเริ่มมีการเข้ามาของยางพารา และอ้อย การศึกษาถึงการร่วมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนก็ดี หรือการศึกษาเกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงก็ดี ในระดับของปัจเจกที่สัมพันธ์กับทุนภายนอกมากๆ ภายในชุมชนที่มีวิสาหกิจชุมชนที่สร้างขึ้นจากภูมิปัญญาจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษา เช่น เมื่อยางพาราเข้ามา แล้วต้องไปกรีดยางแต่เช้ามืด ทำน้ำยาง ทำยางแผ่น ส่งผลอย่างไรต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนด้วยกัน หรือ แนวโน้มในการสานต่อกิจกรรมทางวิสาหกิจชุมชน ในชุมชนๆ นั้นจะเป็นอย่างไรต่อไปในอนาคต เป็นต้น